

УДК 347.151(477:430)

Кравченко Михайло Георгійович –

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
Юридичний факультет,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-3909-4599>

Mykhailo H. Kravchenko –

candidate of juridical sciences, senior researcher, Law Faculty,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-3909-4599>

Публічно-правовий вимір права людської гідності в Україні

Стаття присвячена дослідженню публічно-правового забезпечення права людської гідності в Україні. У статті аналізується нормативне регулювання цього основного права людини на рівні Конституції України, законів України та рішень Конституційного Суду України. Окремо аналізуються вітчизняні та закордонні дослідження, присвячені осмисленню права людської гідності. На підставі проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій, спрямованих на посилення публічно-правового забезпечення права людської гідності на рівні законодавства України.

Ключові слова: права людини, людська гідність, абсолютний захист, публічно-правове регулювання, законодавство України.

Статья посвящена исследованию публично-правового обеспечения права человеческого достоинства в Украине. В статье анализируется нормативное регулирование этого основного права человека на уровне: Конституции Украины, законов Украины и решений Конституционного Суда Украины. Отдельно анализируются отечественные и зарубежные исследования, посвященные правовому осмыслению права человеческого достоинства. На основании проведенного исследования сформулирован ряд предложений, направленных на усиление публично-правового обеспечения права человеческого достоинства на уровне законодательства Украины.

Ключевые слова: права человека, человеческое достоинство, абсолютная защита, публично-правовое регулирование, законодательство Украины.

M.H. Kravchenko Public-Legal Measurement of the Human Dignity Right in Ukraine

The article is devoted to the study of public and legal support of human dignity in Ukraine. The article analyzes the normative regulation of this fundamental human right at the level of the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine and decisions of the Constitutional Court of Ukraine. Separately, domestic and foreign studies are devoted to the legal study of human dignity.

On the basis of the conducted research it is found out that legal relations arising from guaranteeing, securing and protecting the right of human dignity are regulated by the norms of public (constitutional, administrative and criminal) and private (civil) law. At present, public-law regulation of the human dignity right in Ukraine is truncated, since the Constitution of Ukraine does not specify the directions of guaranteeing, ensuring and absolute protection of this fundamental human right, and the Criminal Code regulates only certain aspects of its protection.

Strengthening public-law protection of the human dignity right should be done first and foremost by improving the legal regulation of this fundamental human right. We propose to adopt a special law on the protection of human dignity, which should become the legal basis for the protection of this fundamental human right by the state and individuals. In addition, it is necessary to make changes to Art. 28 of the Constitution of Ukraine and change the constitutional formula "respect for human dignity" to "absolute protection of human dignity".

Human dignity should be central to the system of constitutional values. We propose to introduce in Ukraine a system of constitutional values, which is now embodied in Germany and provides for the division of such values into: a) intact (human dignity) and b) those that may be interfered with and restricted in cases defined by law (human life, her health, human freedom, property, etc.). Given this, we propose to amend Art. 3 of the Constitution of Ukraine and normatively establish in it an appropriate system of constitutional values.

Keywords: *human rights, human dignity, absolute protection, public law, legislation of Ukraine.*

Постановка проблеми. Право людської гідності, будучи фундаментом правового статусу людини, неодмінною властивістю її природи, є одним із найменш досліджених у вітчизняній юридичній науці. Така ситуація є не випадковою, адже саме категорія «людська гідність» є мало відомою для більшості громадян України. Якщо говорити конкретніше, то на побутовому рівні більшість пересічних громадян визнають те, що вони є носіями людської гідності. Однак, вони не можуть пояснити того, у чому, власне, виявляється її суть, та намагаються пояснити цю категорію через такі категорії як «честь людини», «недоторканість», «недискримінація» тощо.

На рівні юристів-практиків ця категорія тлумачиться крізь призму її нормативного закріплення у законодавстві України. Інакше кажучи, вона розуміється і тлумачиться тією мірою, якою вона визначена у ст. ст. 3, 28, 68 та 105 Конституції України [1]; ст. ст. 201, 289, 297 ЦК України [2]; ст. ст. 50, 66, 116, 123, 163, 386 КК України [3], п.3 ч.1 ст.8 Закону України «Про державну службу» [4]; ч. 4 ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» [5] та ін. законах України. Крім того, до тлумачення цієї категорії активно долучався Конституційний Суд України, який у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 [6], та у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018 [7] дав власне тлумачення права людської гідності.

При цьому варто одразу ж звернути увагу на те, що аналіз Конституції України та законів України не дає можливості визначити те, що ж, власне, ми маємо розуміти під категорією

«людська гідність». Іншими словами, ця категорія активно використовується у законодавстві України, однак воно так і не розкриває її зміст.

На жаль, вітчизняна наука також не може допомогти у цій частині, оскільки у ній не склалося усталеного уявлення про те, що таке «людська гідність» [8]. При цьому, враховуючи те, що право людської гідності набуло своєї конкретизації на рівні ЦК України та було ґрунтовно досліджено саме на рівні спеціальних дисертаційних робіт спеціалістами у галузі цивільного права [9, 10], було створено хибне уявлення про те, що це основне право людини є лише особистим немайновим правом фізичної особи і має гарантуватися, забезпечуватися та реалізовуватися за рахунок норм саме приватного (цивільного) права. На наш погляд, такий підхід є занадто вузьким. Він штучно звужує публічно-правову, а насамперед адміністративно-правову, складову гарантування, забезпечення та охорони права людської гідності. Саме її ми б хотіли у загальних рисах дослідити у межах цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час проведення дослідження нами була задіяна фахова юридична література різного галузевого спрямування:

по-перше, конституційно-правові дослідження, які присвячені визначенню місця права людської гідності у системі конституційних прав [11, 12, 13];

по-друге, цивільно-правові дослідження, які присвячені аналізу права людської гідності як особистому немайновому праву, що забезпечує природне існування фізичної особи [9, 10, 14, 15];

по-третє, дослідження радянської доби, які присвячені співвідношенню категорій «гідність» і «честь» людини [16, 17, 18, 19];

по-четверте, дослідження німецьких спеціалістів, які присвячені з'ясуванню меж публічно-правової природи права людської гідності у ФРН [20, 21, 22, 23].

Метою цієї статті є аналіз публічно-правового виміру права людської гідності в Україні. Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно вирішити наступні завдання: 1) проаналізувати поточний стан нормативного регулювання права людської гідності в Україні; 2) дослідити німецьке фундаментальне вчення про людську гідність; 3) виробити пропозиції щодо змін і доповнень до законодавства з метою покращення рівня гарантування та захисту права людської гідності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Оскільки законодавство України не дає чіткого уявлення як про категорію «людська гідність», так і про її публічно-правове забезпечення, варто звернутися до напрацювань, насамперед вітчизняних вчених-юристів з цього приводу. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати те, що у вітчизняній науковій літературі сформувалося декілька наукових позицій щодо розуміння категорії «людська гідність». Перша наукова позиція полягає в ототожненні категорії «гідність» та «честь» людини. Інакше кажучи, категорія «честь» використовується для пояснення категорії «гідність» людини. Найпоследовніше цей підхід відображений у працях вітчизняних дослідників радянської доби. Показовою у цьому випадку є наукова позиція Є. Г. Федоренко, який вважав, що категорія «честь» виражає особисту гідність людини, усвідомлення нею своєї людської гідності та визнання з боку суспільства [16, с. 155].

Друга наукова позиція, яка, на наш погляд, є більш обґрунтованою, втілена у наукових дослідженнях спеціалістів у галузі цивільного права доби незалежної України. Її суть полягає у тому, що «...І гідність, і честь, і ділова репутація – три самостійні, «суверенні» правові категорії, які значно відрізняються одна від одної, що підтверджується об'єктивним процесом їх існування й розвитку, а тому їх ототожнення (повне або часткове) суперечить юридичній природі кожної з них» [9, с. 100]. Одне із найкращих визначень людської гідності дає у своєму дисертаційному дослідженні А. О. Церковна, яка зазначає, що «гідність – найвища соціальна цінність, яка свідчить, з одного, об'єктивного, боку, про значущість людини для суспільства з точки зору її

моральних, духовних, фізичних (природних) якостей, тобто значущість індивіда як людини, як представника людства незалежно від належності до тієї чи іншої соціальної спільноти, групи та становища в суспільстві, а з іншого, суб'єктивного, боку – про особистісну значущість для особи її моральних, духовних, фізичних (природних) якостей незалежно від соціальної належності до тієї чи іншої спільноти людей і становища в суспільстві, про усвідомлення і почуття цієї значущості» [9, с. 72].

Звичайно, у вітчизняній літературі можна зустріти багато інших визначень категорії «людська гідність» як досить загальних, так і конкретних. Якщо говорити про останні, то як приклад можна навести визначення Р. О. Стефанчука, який у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що «гідність фізичної особи» слід розуміти не як її внутрішню (суб'єктивну) самооцінку, а як визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної істоти та як «мінімальний стандарт поведінки» із фізичною особою [10, с. 6].

Окремі вітчизняні дослідники навіть стверджують те, що виробити поняття «гідність людини» взагалі неможливо. Так, О. І. Анісімов зазначає: «Досвід дослідження показує, що єдине всеосяжне визначення гідності виробити практично неможливо в наслідок її специфіки, а тому безліч моделей, створених теоретиками, мають право на існування» [8, с. 55].

На наш погляд, такий підхід хоча і є можливим з позиції свободи наукової творчості, однак з позиції практики є сумнівним. Адже для практиків, а зокрема для суддів, адвокатів, прокурорів, правозахисників та інших зацікавлених приватних осіб, такий багатоваріантний підхід до розуміння «людської гідності» є недоцільним. Говорячи конкретніше, як можна захищати «людську гідність» конкретної фізичної особи, якщо не зрозуміло, що це таке? Очевидно, що необхідна конкретика та чіткість як щодо «людської гідності» в цілому, так і щодо шляхів її охорони, гарантування та захисту.

До того ж у таких дослідженнях вчені намагаються не реформувати гарантування, забезпечення та охорону права людської гідності в Україні, а у кращому випадку, розширено тлумачити конституційну формулу «поваги до

гідності людини» [8, 9, 10], вдосконалити приватно правову складову його регулювання у ЦК України. Водночас без належної уваги залишається публічно-правове регулювання права людської гідності.

Для того, щоб розкрити саме публічно-правову складову гарантування, забезпечення та захисту права людської гідності треба звернутися до фундаментального вчення про права людини, яке розроблено у Німеччині. Саме через аналіз німецького вчення ми можемо краще зрозуміти те, що необхідно зробити в Україні, аби у ній існував абсолютний захист людської гідності, фундаментом якого є саме публічно-правове забезпечення цього основного права людини.

Історичний ракурс. Майже усі дослідження вітчизняних спеціалістів будуються на аналізі: а) поточного нормативного регулювання права людської гідності в Україні; б) вітчизняної наукової літератури радянського та сучасного періоду дослідження права людської гідності; в) судової практики та актів судової влади. При цьому повністю виключається той факт, що право людської гідності є явищем історичним. Саме історія, її поглиблений аналіз, а особливо в частині порушення людської гідності, дає можливість краще зрозуміти те, що ж це за найвища цінність, яка має абсолютний захист.

Власне, з цього починається аналіз людської гідності у Німеччині. Саме за рахунок історії пояснюється те, чому ст. 1 Основного закону ФРН говорить про абсолютний захист гідності людини [24]. Крім того, пояснюється логіка цієї статті та окремих її пунктів, а зокрема ч. 3, у якій закріплюється механізми захисту людської гідності від зловживань з боку законодавчої, виконавчої та судової влади. Саме таке формулювання є реакцією на порушення людської гідності з боку держави за доби Веймарської республіки та за доби націонал-соціалізму у Німеччині у 30-40 р.р. XX ст. [25, s. 27].

Що ж стосується України, то тут ст. 28 Конституції України лише констатує те, що кожен має право на повагу до його гідності [1]. Однак, повага не означає абсолютного захисту гідності кожного. При цьому, виходячи із положень ст. 105 Конституції України, лише гідність Президента України знаходиться під

посиленою охороною Основного закону України [1].

Такий підхід Конституції України свідчить про те, що вона не закріпила правового механізму абсолютного захисту права людської гідності. Основний закон України створювався без врахування значного не менш жахливого ніж у Німеччині досвіду порушення права людської гідності, який існував на землях сучасної України. Йдеться про масові репресії українців у 30-40 р.р. XX ст.; їх свавільне ув'язнення; функціонування виправно-трудовак лагерів, куди потрапляли у тому числі українці, які «заважали» радянській владі, тощо. Усі ці приклади об'єднує те, що порушником права людської гідності тут була не приватна особа, а держава, від імені якої «законно» порушувалося це фундаментальне право людини.

Аксіологічний вимір людської гідності. Людська гідність з позиції аксіології як науки про цінності є однією соціальною цінністю, тобто такою цінністю, яка важлива не для окремої приватної особи, а для суспільства в цілому. При цьому після того, як гідність людини отримала нормативне регулювання, вона стала правовою цінністю.

Для фундаментального німецького вчення про права людини людська гідність є тією цінністю, яка є непорушною та знаходиться на чолі системи конституційних цінностей [25, s. 27].

Система конституційних цінностей у Німеччині побудована з: 1) непорушних цінностей та 2) тих, які охороняються Конституцією та законодавством ФРН, однак можуть зазнавати втручання і обмеження у випадках, визначених у законодавстві. Так, абсолютний захист надається виключно праву людської гідності. Інакше кажучи, ця цінність та відповідне суб'єктивне право не може бути порушене за будь-яких умов. Далі йдуть такі цінності, як: життя людини, її здоров'я, свобода людини, власність та ін. Ці цінності можуть зазнавати втручання та обмеження у випадках, встановлених як у федеральному законодавстві, так і законодавстві федеральних земель.

Що ж стосується України, то ч. 1 ст. 3 Конституції України встановила те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Водночас

виникає запитання про те, до чого спонукає ця норма Основного закону України? Фактично, вона закріпила перелік ознак (характеристик) людини, які не відсилають до конкретних прав, визначених у Конституції України. Таким чином, в Україні система конституційних цінностей є заплутаною та не орієнтованою на практику правозастосування. При цьому суттєво розходяться позиція Конституції України та Конституційного Суду України, який у своєму Рішенні [7] визнав право людської гідності фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Отже, наразі Конституційний Суд України, а не Конституція України визначає ієрархію конституційних цінностей. На цій проблемі ми наголошували у нашому окремому дослідженні [26].

Саме тому ми пропонуємо на рівні ст. 3 Конституції України закріпити «ієрархію правових цінностей», яка складається з: людської гідності, яка є недоторканою і має абсолютний захист; життя людини; її здоров'я та свободи, які можуть зазнавати втручання та обмеження у випадках, визначених у законодавстві.

Вплив права людської гідності на повноваження держави, суб'єктів публічної адміністрації та діяльність публічних службовців. Право «людської гідності» розкривається також через систему заборон, які обмежують: державу, окремих суб'єктів публічної адміністрації та окремих публічних службовців. Досить багато із цих заборон нормативно закріплені у Європейській конвенції з прав людини [27]. Цей загальноєвропейський юридичний акт містить систему заборон, які спрямовані на охорону гідності людини, у тому числі від вказаних суб'єктів владних повноважень. Йдеться про наступні заборони:

- заборона катування (ст. 3);
- заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (ст. 3);
- заборона рабства (ст. 4);
- заборона примусової праці (ст. 4);
- заборона незаконного арешту та ув'язнення (ст. 5);
- заборона застосування до неповнолітнього безпідставних наглядових заходів виховного характеру (ст. 5) тощо [27].

Ця система заборон має безпосереднє значення для практики. Наприклад, здійснюючи правоохоронну функцію, держава через органи національної поліції та відповідну систему правоохоронних органів має затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Однак, таке затримання не надає право на нелюдське поводження із підозрюваним. Те саме стосується, наприклад, отримання показів від підозрюваного. Такий процес виключає застосування тортур чи інших видів нелюдського поводження з такими приватними особами із метою отримання від них зізнання у вчиненні конкретного злочину.

Водночас існують окремі практичні ситуації, яким досить важко дати однозначну правову оцінку. Наприклад, спійманий терорист, який заклад вибухівку у житлових кварталах міста. Він відмовляється говорити органам дізнання про місце розташування цих вибухових пристроїв. Чи мають право органи дізнання застосувати до нього катування як засіб отримання інформації про місця розташування вибухових пристроїв з метою порятунку життя і здоров'я інших фізичних осіб?

Межі захисту державою права людської гідності. Важливим аспектом функціонування права людської гідності є межі його захисту з боку держави. Інакше кажучи, з одного боку, йдеться про відповідь на запитання, коли починається цей захист та коли він закінчується, а, з іншого боку – про усі варіанти випадків, коли і за яких умов держава гарантує це право фізичним особам? Якщо говорити про Німеччину, то тут захист права людської гідності починається із запліднення яйцеклітини жінки сперматозоїдом чоловіка. Йдеться про захист державою ембріону людини від: експериментів над ним; незаконних абортів; некваліфікованих дій лікарів, які можуть загрожувати нормальному перебігу вагітності та розвитку плоду людини, та інших загроз. Тобто держава гарантує кожній майбутній людині право народитися.

Звичайно, право людської гідності гарантується і зазнає абсолютного захисту з боку держави протягом життя будь-якого її громадянина та людини, які перебувають на її території.

Захист права людської гідності продовжується до моменту біологічної смерті

людини та після її настання. Якщо говорити конкретніше, то саме держава гарантує людині, яка, наприклад, знаходиться у комі та не має шансів на одужання, її право гідно померти. Тобто, держава гарантує те, що її не відімкнуть від апарату штучного підтримання життєдіяльності до моменту її біологічної смерті. Крім того, саме держава буде гарантом того, що така людина після її смерті не стане донором органів. Інакше кажучи, якщо вона не дала дозвіл на вилучення у неї органів після смерті на користь інших осіб, у такої померлої фізичної особи не мають права вилучати органи як у донора. Те саме стосується обов'язку держави щодо захисту праху померлої людини від знущання з боку третіх осіб, наприклад актів вандалізму над могилою померлої людини.

Напрями публічно-правового захисту державою права людської гідності. Важливе значення у цій частині має те, що правовідносини, які виникають з приводу гарантування, забезпечення та охорони права людської гідності, регулюються нормами публічного та приватного права. При цьому, як справедливо зазначають німецькі дослідники, саме держава визначає, які норми публічного чи приватного права вона використає для регулювання цих відносин [25, s. 31].

Така сама ситуація має місце в Україні, оскільки право людської гідності регулюється нормами як публічного права (конституційного, адміністративного, кримінального), так і нормами приватного (цивільного) права. Проте, межі такого нормативного регулювання, з одного боку, є не пропорційними, оскільки реалізація права людської гідності здійснюється на підставі приватно правових норм, які містяться у ЦК України та визначають порядок реалізації особистих немайнових прав. З іншого боку, публічно-правова складова нормативного регулювання цього права людини є достатньо усіченою, адже норми законодавства України передбачають лише захист права людської гідності через визначення міри юридичної відповідальності переважно приватних осіб. Інакше кажучи, досить мало норм, які б визначали саме механізм адміністративно-правового гарантування та забезпечення реалізації цього права через взаємодію приватних осіб з державою в особі публічної

адміністрації, а також захист людської гідності від зловживань з боку держави.

У той же час ситуація у Німеччині є принципово іншою. Якщо її описати в загальних рисах, то йдеться про наступне. По-перше, сам Основний закон ФРН захищає право людської гідності від посягання з боку законодавчої, виконавчої і судової влади [24]. Інакше кажучи, перший напрям захисту права людської гідності – це захист її від свавілля держави у будь-яких проявах. Цей момент має принципове значення, адже Конституція України не визнає Українську державу порушником права людської гідності. Навпаки, вона надає посилений захист людської гідності окремим публічним службовцям, наприклад гідності Президента України.

По-друге, окремим багатовекторним напрямом гарантування та забезпечення права людської гідності у Німеччині є створення і забезпечення певних стандартів життя людини. Як зазначають німецькі спеціалісти: «... держава є вільною щодо вибору моделей та напрямів гарантування права людської гідності» [25, s. 32]. Однак, вона має забезпечити кожному: безпеку і правопорядок; прожитковий мінімум (мінімум грошей, товарів та послуг); рівні можливості щодо розвитку особистості, захисту прав; захист від різних форм дискримінації тощо.

Що ж стосується України, то очевидна необхідність запровадження цілісної системи публічно-правового гарантування та забезпечення права людської гідності. На наш погляд, судового захисту цього права замало, аби говорити про те, що воно гарантовано та забезпечено в Україні на належному рівні. Тому ми пропонуємо прийняти спеціальний Закон «Про захист людської гідності», який може стати юридичною основою для її захисту від законодавчої, виконавчої та судової влади, а також від посягань приватних осіб. Крім того, ми пропонуємо внести зміни до ст. 28 Конституції України, які передбачають заміну конституційної формули «повага до гідності людини» на «абсолютний захист права людської гідності».

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Правовідносини, які виникають з приводу гарантування, забезпечення та захисту права людської гідності регулюються за рахунок норм публічного (конституційного,

адміністративного та кримінального) та приватного (цивільного) права. Наразі в Україні публічно-правове регулювання права людської гідності має усічений характер, адже Конституція України не конкретизує напрями гарантування, забезпечення та абсолютного захисту цього основного права людини, а КК України регулює лише окремі аспекти його захисту.

2. Посилення публічно-правового захисту права людської гідності має здійснюватися, у першу чергу, через вдосконалення нормативно-правового регулювання цього основного права людини. Ми пропонуємо прийняти спеціальний Закон «Про захист людської гідності», який повинен стати юридичною основою захисту цього фундаментального права людини від держави та приватних осіб. Крім того, необхідно внести

зміни до ст. 28 Конституції України та змінити конституційну формулу «повага до людської гідності» на «абсолютний захист людської гідності».

3. Людська гідність має посісти центральне місце у системі конституційних цінностей. Ми пропонуємо запровадити в Україні систему конституційних цінностей, яка наразі втілена у ФРН і передбачає поділ таких цінностей на: а) недоторкані (гідність людини) та б) ті, які можуть зазнати втручання та обмеження у випадках, визначених у законодавстві (життя людини, її здоров'я, свобода людини, власність тощо).

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 16.01.2020).
3. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 16.01.2020).
5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 16.01.2020).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99> (дата звернення: 16.01.2020).
7. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v002p710-16/card5> (дата звернення: 16.01.2020).
8. Анісімов О.І. Гідність і честь: їх сутність як найвищих соціальних цінностей. *Південноукраїнський правничий часопис*. 3-2014. С. 55-58.
9. Церковна О.А. Гідність і честь у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2003. 197 с.
10. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. 12.00.03 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2007. 41 с.
11. Рабінович П.М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк. К.: Атіка, 2004. 464 с.
12. Шукліна Н.Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини й громадянина в Україні (проблеми теорії і практики). монографія. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 424 с.

13. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2004. 332 с.
14. Стефанчук Р.О. Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2000. 222 с.
15. Саприкіна І.В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2006. 21 с.
16. Федоренко Е. Г. Основы марксистско-ленинской этики. Київ: Вища школа, 1965. 367 с.
17. Стремякова И. Честь и достоинство – категории марксистской этики. Категории марксистской этики. Москва: Мысль, 1965. С. 94-189.
18. Белявский А.В., Придворов Н.А. Охрана чести и достоинства личности в СССР. Москва: Юрид. лит., 1971. 208 с.
19. Анисимов А.Л. Честь, достоинство, деловая репутация: гражданско-правовая защита. Москва: Юристъ, 1994. 80 с.
20. Quante M. Menschenwürde und personale Autonomie. Demokratische Werte im Kontext der Lebenswissenschaften. Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2010. 250 s.
21. Rothhaar M. Die Menschenwürde als Prinzip des Rechts. Eine rechtsphilosophische Rekonstruktion. Mohr Siebeck, Tübingen, 2015. 364 s.
22. Schaber P. Instrumentalisierung und Würde. Mentis, Paderborn 2010. 171 s.
23. Lorenz S. S. Menschenwürde nach Nietzsche. Die Geschichte eines Begriffs. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt, 2010. 288 s.
24. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (дата звернення: 16.01.2020).
25. Gröpl C., Windhorst K., Coelln C. Grundgesetz. Studienkommentar. Verlag C.H. Beck. München, 2013. 803 s.
26. Кравченко М.Г. Ієрархічність основних прав. Журнал східноєвропейського права. 2019. № 68. С. 94-100.
27. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 16.01.2020).

References:

1. Konstytsiia Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141.
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. / Verkhovna Rada Ukrainy: ofits. veb-portal. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennia: 16.01.2020).
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2001. № 25. St. 131.
4. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 r. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (data zvernennia: 16.01.2020).
5. Pro Natsionalnu politsiuu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>(data zvernennia: 16.01.2020).
6. Rishennia Konstytsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytsiinyim podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytsiui Ukrainy (konstytsiynosti) polozhen statei 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy v chastyni, shcho peredbachaie smertnu karu yak vyd pokarannia (sprava pro smertnu karu) vid 29 hrudnia 1999 roku № 11-rp/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99> (data zvernennia: 16.01.2020).
7. Rishennia Velykoi palaty Konstytsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytsiinyim podanniam Uповnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytsiui Ukrainy (konstytsiynosti) chastyny shostoї statti 216 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy vid 24 kvitnia 2018 roku № 3-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v002p710-16/card5>(data zvernennia: 16.01.2020).

8. Anisimov O.I. Hidnist i chest: yikh sutnist yak naivyshchychk sotsialnykh tsinnostei. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*. 3-2014. S. 55-58.
9. Tserkovna O.A. Hidnist i chest u tsyvilnomu pravi Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03 / Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka. Kyiv, 2003.197 s.
10. Stefanchuk R.O. Osobysti nemainovi prava fizychnykh osib u tsyvilnomu pravi: avtoref. dys. ... d-ra. yuryd. nauk.12.00.03 / In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv, 2007. 41 s.
11. Rabinovych P.M. Prava liudyny i hromadianyna: navch. posib. / P.M. Rabinovych, M.I. Khavroniuk. K.: Atika, 2004. 464 s.
12. Shuklina N.H. Konstytutsiino-pravove rehuliuвання prav i svobod liudyny y hromadianyna v Ukraini (problemy teorii i praktyky). monohrafiia. K.: Tsentri navchalnoi literatury, 2005. 424 s.
13. Kolodii A. M., Oliinyk A. Yu. Prava liudyny i hromadianyna v Ukraini: navch. posib. K.: Yurinkom Inter, 2004. 332 s.
14. Stefanchuk R.O. Tsyvilno-pravovyi zakhyst chesti, hidnosti ta reputatsii: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv, 2000. 222 s.
15. Saprykina I.V. Zakhyst chesti, hidnosti, dilovoi reputatsii fizychnoi osoby za zakonodavstvom Ukrainy (za materialamy sudovoi praktyky): avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk.12.00.03. Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka. Kyiv, 2006. 21 s.
16. Fedorenko E. H. Osnovi marksystsko-lenynskoi etyky. Kyiv: Vyscha shkola, 1965. 367 s.
17. Stremiakova Y. Chest y dostoinstvo – katehoryy marksystskoi etyky. *Katehoryy marksystskoi etyky*. Moskva: Misl, 1965. S. 94-189.
18. Beliaivskiy A.V., Prydvorov N.A. Okhrana chesty y dostoinstva lychnosti v SSSR. Moskva: Yuryd. lyt., 1971. 208 s.
19. Anysymov A.L. Chest, dostoinstvo, delovaia reputatsiia: hrazhdansko-pravovaia zashchyta. Moskva: Yuryst, 1994. 80 s.
20. Quante M. Menschenwürde und personale Autonomie. Demokratische Werte im Kontext der Lebenswissenschaften. Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2010. 250 s.
21. Rothhaar M. Die Menschenwürde als Prinzip des Rechts. Eine rechtsphilosophische Rekonstruktion. Mohr Siebeck, Tübingen, 2015. 364 s.
22. Schaber P. Instrumentalisierung und Würde. Mentis, Paderborn 2010. 171 s.
23. Lorenz S. S. Menschenwürde nach Nietzsche. Die Geschichte eines Begriffs. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt, 2010. 288 s.
24. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (data zvernennia: 16.01.2020).
25. Gröpl C., Windhorst K., Coelln C. Grundgesetz. Studienkommentar. Verlag C.H. Beck. München, 2013. 803 s.
26. Kravchenko M.H. Hierarchichnist osnovnykh prav. *Zhurnal skhidnoievropetskoho prava*. 2019. № 68. S. 94-100.
27. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (data zvernennia: 16.01.2020).